

árvíz" okozott, észre véve az egyre nagyobb számban megjelenő idegen fajokat (Maros, Körösök). 1915-ben *Lányi Béla* adja ki növény-enumerációját. *Czögler Kálmán* a puhatestűeket gyűjti, miközben kis kutatógárdát nevel a jövőnek.

Az élővilág intenzívebb kutatása az 1920-as években idekerült kolozsvári egyetem kutatóinak, nemkülönben az 1956-ban megindított Tisza-kutatásnak köszönhető. Az intézményes kutatás érdekében elsőnek *Szilády Zoltán*, majd *Kesselyák Adorján* és *Gelei József* tesznek javaslatot, alapos szervező munkálataikkal. Az 1956 július 13-án induló tudományos expedíció (melynek e sorok írója is tagja lehetett) vezetője *Kolosváry Gábor* 19 kutató részvételével. Ugyancsak ő hozta létre a *Tiszakutató Társaságot*, majd a *Tiszakutató állomást*.

Végezetül szóljunk az élőkről is. Az egyetem, a múzeumok s nem utolsósorban a Kiss Ferenc nevét viselő (népszerű nevén a „*Csemeté*”) megyei *Természetvédő Egyesület* (1987) hármass bázisa megmozgatja a fiatalságot. Az elv: leendő biológiai kutatók számára legfontosabb, csak a természet védelme lehet!

Sorra alakulnak a nyári táborok iskolások részére, az onnan kikerülők később már kongresszusokon tárgyalják meg a környezetvédelmi és ökológiai problémákat. Polgárjogot nyert a kutatás terén a természetfotózás. Hétféveken mindig találkozhatunk a *Csodaréten* (egyik tanítványom így nevezte el a *Kiskezű tanya réjtjét*) fotózgató fiatalokkal, akik megörökítik az élővilág szépségeit, hogy abban mások is gyönyörködhesenek.

Az egykori tanítványok közül többen már férfikorban léptek, mint flóra- és faunakutatók. Az eddig elhanyagolt ágaknak (alacsonyabbrendű növények, puhatestű állatok, rovarok, lepkék stb.) is vannak már elismert szakgyűjtői, feldolgozói a megye területén, *Kelebiától* egészen *Nagyágocsig*. Gondolok itt elsősorban a Beretzktanítványokra, akik ornitológiai munkájuk mellett élményeiket, tapasztalataikat, reflexióikat s érett természetvédelmi javaslataikat, akár tanulmányok formájában, akár a helyi sajtó lapjain adják át a jelennek, a jövő érdekében (Fehértó, pitvarosi puszták, s más „fehér foltjai” Csongrád megyének).

A tájat az éghajlat, a talaj, élővilág összessége, s az emberi alkotások jellemzik. Ezek a sorolt tényezők szorosan összefüggnek egymással. Sorolhatnánk végül is a parkokat, kerteket, természeti emlékeket (mint amilyenek az „emlékfák” is), amik egyrészt a természetjárás, másrészt a természettudományos nevelés szolgálatában állanak. Hazánk különböző tájain is, akár Csongrád megyében még sok védelemre érdemes természeti kincs vár felfedezésre, a tudomány s a népünk kultúrája ügyének szolgálatára.

Dr. Csongor Győző

Csongrád város rövid története

A város földrajzi adottságai

Csongrád a Nagyalföld déli részén, a Tisza és a Körös összefolyásánál fekszik. Határa 17 395 hektár: központi belterülete 965, egyéb belterülete (Bokros) 83 hektár. A várost szórta tanyás részek ölelik. Határának talajszerkezete változatos. A Tiszát kötött talajú rétek kísérik, távolabb a kötöttebb és szikes talajok váltogatják egymást. A településtől északnyugatra homokos magaslat emelkedik. A vidék évi középhőmérséklete plusz 10C, az évi csapadékmennyiség 500 mm körül mozog, a szőlőtermelés szempontjából nagyon fontos napfénytartam 2100 óra évente.

A terület legfőbb terményei: búza, kukorica, napraforgó, burgonya, gyümölcs és szőlő. Állattartásában a sertés, juh, szarvasmarha és a baromfi a jellemző.

Lakosainak száma 1995-ben: 20 103 fő.

Ős időktől

Régészeti leletek bizonyítják, hogy ezen a területen már az őskor óta élnek emberek. Természeti környezetükben, életmódjuk kialakításában mindenkor döntő szerepet játszott a Tisza, melynek bőséges halállománya, nádasainak, ingoványainak termékei (sulyom, tőzeg, gyékény, apróvad, tojás stb.) jelentették fő élelmüket, létük alapfeltételeit. A mai *Belváros* - a Tisza és ágai által körülvevett kimagasló hát - a folyó szabályozása előtt gyakran sziget volt, amelyet az ember településre kiválóan alkalmasnak talált, mert árvíz sohasem öntötte el. A régészeti feltárások az újkőkor, a rézkor, a vaskor, a népvándorlás időszaka településeinek tárgyi emlékeit hozták napvilágra. Itt nincs hely a többszáz lelőhely felsorolására, de két érdekesség ide kívánczok. Hazánkban az első torzított koponya 1867-ben Csongrádon került elő, amely kalandos úton jutott el 1875-ig Lenhossék József antropológushoz, akinek révén e különös lelet európai hírnévre tett szert.

1962-ben László Gyula régészprofesszor kettős avar sírt tárt fel a várostól nem messze lévő Geda-halom mellett. Férfi és nő feküdt közös sírban. A csontvázak összelelkeztek, a koponyák homlokcsontja összeért. A feltárók avar kori Rómeó és Júliának nevezték el őket.

Honfoglalástól a tatárjárásig

A Körös torkolata alatt jó átkelőhely volt a Tiszán. A közlekedési utat és a települést töltéssel és vizesárokkal védték. A honfoglalás idején ezen a helyen földerdőtűmény állt, a dunai bolgár birodalom északi bástyája. 896-ban Árpád fejedelem - a monda szerint - Alpárnál döntő győzelmet aratott a területet birtokló Zalán bolgár-szláv fejedelem seregein, majd a honfoglaló magyarok elfoglalták a mai Belváros helyén talált földvárat.

Árpád fejedelem a vidéket Ondnak és törzsének adta szálláshelyül. A megrongálódott földvárat Ond fia, Ete újból felépíttette, s - Annonymus szerint - az itt élő szlávok *Surungrádnak* (feketevárnak) nevezték el.

Etétől származik a Bor-Kalán nemzetség, melynek tagjai még a XIII-XIV. században is nyomon követhetők ezen a vidéken. Államszervező Szent István harmadolta a Bor-Kalánok területét. A birtok egyharmad része maradt a nemzetség kezén, a másik harmada a királyt illette, míg a harmadik részből várbirtok lett. Szent István - a pogánylázadó Ajtony legyőzése után - a Körös vidéki területen alakította ki a királyi vármegyét, melynek központja és névadója Csongrád vára lett. A megye első ispánja - Horváth Mihály szerint - Bököny (Bökény) volt.

I. Géza uralkodása idején, 1075-ben keletkezett garamszentbenedek rendi apátság alapító levele szerint Csongrád fallal védett város volt. A város - mint megyeközpont - a XII. században gyors fejlődésnek indult, virágzó gazdasági és közigazgatási központként működött. További életútját - talán örökre - meghatározta a tatárok támadása (1241). Csongrád földvéra - bár árok, fal, több torony védte - nem bizonyult elég erősnek, feldúlták és kirabolták. A pusztítás nyomán keletkezett károk igen nagyok lehetnek, mert a tatárok kivonulása után az országot újjáépítő IV. Béla a megyeközpontot Szegedre helyezte, ugyanis Szegedet mind katonailag, mind gazdaságilag kedvezőbb fekvésűnek tartotta. Ezzel az átszervezéssel Csongrád Szeged tartozéka lett.

Muhitól Mohácsig

Az ország újjáépítése sok tekintetben új helyzetet teremtett. Az elpusztult népesség pótlására IV. Béla kunokat hozott a vidékre, akik pogányok voltak és nomád életet éltek. Ellentétek támadtak a már megtelepedett magyarokkal. A kunok telepítésére IV.

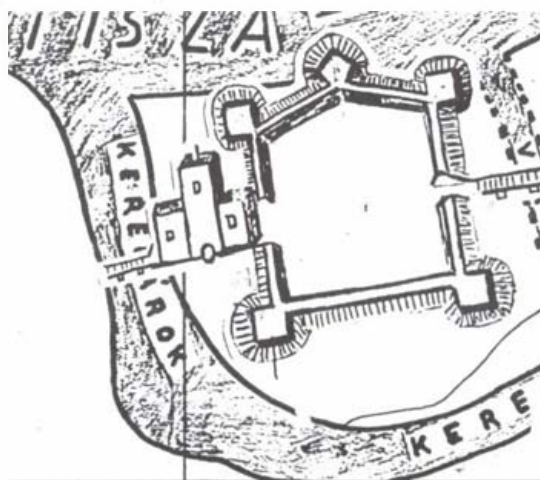
(Kun) László (1262-1290) király vállalkozott, de kísérletére a kunok felkeléssel válasszoltak. E harcokban Csongrád újra elnéptelenedett. A zivataros hadi és gazdasági körülmények miatt a kereskedők sem találtak megfelelő piacot Csongrádon, így lassan az útvonalak másfelé terelődtek.

Ebben az időben Csongrád és jóságai sűrűn cseréltek gazdát. Volt itt tulajdonos a Kátai-család, amely a szegedi vár tartozékaként fungáló Csongrádot Albert király (1438-1439) feleségének, Erzsébetnek ajándékozta 1439-ben, aki még ez évben elzálogosította. A záloggá lett királyi birtokot Hunyadi János kormányzó (1446-1452) váltotta vissza, majd ezer forintért eladta a szegedi kamarásnak, akitől a Martonosi Pöstyéni családhoz került. Amikor ez a család kihalt, I. Ferdinánd (1526-1564) három hű emberének, Csömöri Zay Ferencnek, Liszthy Jánosnak és Wicmándi Mátyásnak adományozta 1559-ben. Ez utóbbiak a birtokot nem tudták használni, mert ebben az időben ezen a területen már a török volt az úr.

A törökök Csongrádon

Az 1526-os mohácsi csatavesztés után a török nem maradt az országban. Szulejmán szultán hada - Budáról a Dunán átkelve Pestre - kettéválva vonult az Alföldön dél felé a pétervárad-i révhöz. Ibrahim nagyvezér a ruméliai sereg élén 1526. szeptember 27-én Kecskeméten, 28-án Szeged mellett táborozott. Ismerve a török hadviselési módját biztosra vehető, hogy Ibrahim katonái Csongrádot is megsarcolták. A török ekkor nem maradt itt, a település János király (1526-1540) fennhatósága alá került. Ezt követően viszonylag békés időszak következett, mely nem tartott sokáig, ugyanis a török 1541-ben elfoglalta Budát, s e hadjárata után, 1542 végén megszervezte a szegedi szandzsát, melybe Csongrád is beletartozott. Városunkat török nahija központjává tette. Hozzá tartozott Szolnok, Néne, Vezseny, Várkony, Kécske, Újfalva, Bőd, Szántó, Tömörkény, stb. Gazdaságban az állattenyésztés és a halászat játszott jelentős szerepet, méhészettel és gabonatermesztéssel a nahija valamennyi helységében foglalkoztak.

A magyar lakosság a töröknek fizetett adót, többek között a fejadót. Aki ezt az adómentet fizette, annak volt személyes tulajdona. Tehát voltak olyanok is, akik nem estek ez alá. Terhelte a lakosságot kapuadó is, melynek nagysága az előbbivel volt egyenlő, s bizonyos földarabbal rendelkező jobbágyháztartásokra rótták ki. Egy-egy ilyen háztartásban több kis család dolgozott. Tehát a kapuk száma kevesebb volt, mint a családoké. Csongrád 91-100 kapuval rendelkezett.

A török közigazgatás stabilizálódásának időszakában a csongrádi nahija lélekszáma 2831 fő, ebből 528 fő élt Csongrádon. Az adót a török helyőrség hajtotta be, melynek elhelyezésére Csongrádon - a régi vártól nyugatra - befejezték azt a palánkvárat, melyet a magyarok kezdtek el építeni a törökök ellen. Egy 1562-es adat szerint 37 janicsár, 9 tüzér, 57 ulofendzsi lovas és 37 martalóc, valamint a hozzájuk tartozó személyek (feleségek, gyermekek, szolgák) laktak a várban. A török kolónia létszáma elérte a 420-450 főt. Ha a magyar lakosság megfizette az adót, a török nem sokat törődött azzal, hogy utána mit tesz. A baj csak az volt, hogy az elmenekült földesúr is elküldte adószedőit, akik gyakran erőszakosak és kíméletlenek voltak a behajtásnál.

A törökvilág legkritikusabb szakasza a 15 éves háború (1591-1606) ideje volt. Rudolf császárnak és Báthori Zsigmondnak török elleni csatározásai során a környék települései elpusztultak. 1593-ban a lakosság csak pusztá életét tudta a Tisza ingoványai közé menteni az erre száguldozó török csapatok elől. 1598-ban Csongrád vára leégett. Újjáépítésére még Szolnok megyéből is iderendelték a jobbágyokat.

Evlia Cselebi, török utazó hivatalos küldetésben 1664-1666 között beutazta Magyarországot. Csongrádon is járt és a következőket írta róla: „Építetője Sekiszi király volt, Szulejmán khán összeírása szerint a szolnoki szandzsák területén emírség lett. Negyven kisce jövedelmű hivatal. A Tisza folyó partján négyszög alakú kis palánka, melynek tömésfala azonban tíz lépés vastag. Van két kapuja és öt erős bástyája. Kétszáz várkatonája, várparancsnoka, a szolnoki kádi helyettes bírása, egrí janicsár szerdárja, építőmestere, vámfelügyelője és vámszedője van. Szulejmán khán dzsámiján kívül más dzsámija nincs. Vannak azonban mecsetjei, kolostorai, elemi iskolája és egy fogadója. Fürdője nincs. Csársija, bazárja kicsiny, szőlőskertje sok van. A magyarok lázadása alkalmával e vár katonasága gyenge volt.”

A török hatalom a XVII. század második felében egymás után szenvedte vereségeit a csatamezőkön. Lotharingiai Károly, majd Savoyai Jenő egyik csapást a másik után mérte a törökre. 1686. szeptember 2-án visszavették a töröktől Budát. Csongrádnak 1686. október 25-én mondott véres búcsút a török helyőrség. A lakosság körében fosztogatott és öldökölt, majd felgyújtotta az egész települést.

A Rákóczi szabadságharc időszaka

A török kiűzését követő osztrák uralom idején, az ország más vidékeihez hasonlóan Csongrád népét is sújtották a bizonytalan birtokviszonyok, a szigorú adóztatás, a kamarai tisztviselők önkénye. Így aztán a lakosság örömmel fogadta a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc kibontakozását.

Az első kuruc csapatok 1703 szeptemberének közepén érkeztek a Tiszántúlon a csongrádi révhez, ahol azonban kemény csata után sem tudtak átkelni a Tisza jobb partjára. Rákóczi 1704. tavaszán elhatározta, hogy mindenképpen elfoglalja Szegedet. Ezúttal az átkelést Csongrádnál ellenség nem akadályozta, a település a kurucok kezére került. A fejedelem 1704. július 20-án megérkezett Szeged alá. Innen azonban sikertelen terve, valamint megromlott egészségi állapota miatt 1704. augusztusában visszavonult Csongrádon keresztül Kecskemét felé.

A szabadságharc leverése után gr. Károlyi Sándor - a császárnak tett szolgálataitért - jutalomként megkapta többek között Csongrádot, ahova 1722. december 20-án iktatták be.

Csongrád a Károlyiak birtokában

Károlyi Sándor a szokásos úrbéri terhek helyett 300 forintért haszonbérbe adta a csongrádiaknak a pusztákat. A bért később felemelte és még robotot is követelt a lakosságtól. Mindezt következetesen behajtotta. A történelmi személyiségű gróf utódai

hasonló magatartást tanúsítottak. A lábasjószágra legelőbért, lakosokra házadót vetettek ki. Megterhelték a szeszfőzdeket, tiszai halászhálókat, malmokat, kocsmákat.

A kedvezőtlennek tűnő körülmények ellenére a Károlyiak birtoklása alatt fejlődött a város. A térség gazdasági újjászervezése nekik köszönhető, valamennyi lehetőséget maximálisan, ésszerűen kihasználtak: rendet teremtettek. Az elnéptelenedett környékre felvidékieket – közöttük számos iparost – telepítettek.

A török időkben Csongrád magyar lakossága az ezer főt sem érte el, s a török kiűzése után „falu” rangot viselt. Gróf Károlyi Sándor birtoklása alatt a lakosság száma elérte a kétezer főt és 1747-ben vásártartási jogot kapott. A fejlődést bizonyítja, hogy az 1828-as összeírásakor már mezővárosi (oppidum) rangot viselt, s a térség halászlát, majd gazdasági központja lett. Lakosainak száma 11319 fő.

A csongrádiak 1845. októberében kezdeményezték örökös megváltásukat gróf Károlyi Istvánnál. A városi előljárók a jogi és pénzügyi műveletek lebonyolítására - mint ügyvédet – Kossuth Lajost kérték fel. A gróf 1 millió 50 ezer forintért volt hajlandó örökáron eladni a város által kért javakat, melyeknek tárgyát döntően a 47 571 kishold (1 kishold=1200 négyszögöl) föld jelentette.

Kossuth kölcsön után nézett, de nem tudott szerezni. Végül abban egyeztek meg, hogy a város által egyébként is fizetett urbáriális járandóságot a gróf a megváltás időarányos részének tekinti, s ezt még a város megtoldja az örökváltás kamatával. Ez azt jelentette, hogy a csongrádiak haszonbérbe vették saját szolgáltatásaikat, melynek haszonbérére a kamat volt, ami 40 000 forintra rúgott. Mivel a gróf hajlott az alkura, elő kellett tehát teremteni a 40 000 forintot. Ezt a Magyar Kereskedelmi Társaság megelőlegezte. A végső fedezetet a város határából kiszakított 10 000 kishold (hypothekális) jelzálog föld adta, melyet szétosztottak a gazdálkodók között, bérleti díjak ellenében.

Végül az örökváltási szerződést 1847 augusztusában megkötötték. Az örökváltás összege 600 ezer forint plusz 5% kamat lett, melyet 36 év alatt kell letörleszteni. Az esedékes részletek biztosítékeként fenntartották a 10 000 kishold földön a bérleti rendszert. A szerződés végül nem lépett életbe, elsöpörte a polgári forradalom, az 1848. április 11-i törvények.

Csongrád 1848-49-ben

Az 1848. március 15-i forradalom híre Csongrádra is eljutott, s a város lakossága lelkesen vett részt a polgári forradalom helyi eseményeiben, valamint a szabadságharcban. Az első felhívásra 216 gyalogos, 68 lovas lépett be a nemzetőrségbe, de ez a szám később elérte az 1130-as létszámot. A csongrádi nemzetőrök közül mintegy háromszázat a délvidéki nemzeti felkelés alkalmával vetettek be a bácskai Szenttamásnál.

1848 szeptemberében Kossuth alföldi toborzó útra indult. Szeptember 30-án érkezett Csongrádra, ahol másnap lelkesítő beszédet mondott. A város népe egységesen tett hitet a felhívás mellett.

A szabadságharc alkonyán Haynau Kiskunfélegyházára érkezése után, 1849. július 27-én csapatokat küldött Csongrádra felderítés, zsákmányszerzés céljából. A Szentesen tartózkodó Kossuth még ezen a napon levelet írt a város vezetőinek: „...mossák le becsületükről azon gyalázatot, melyet magukra vettek, midőn a császári lovasokat elszállásolni engedték...” Az osztrákok tudomást szereztek a levélről, visszajöttek s sanyargatni kezdték a várost.

A körülmény július 29-én ellenállást váltott ki a lakosság körében, több osztrák katonát megsebesítettek, néhányat pedig agyonvertek. A következő nap büntetőosztag érkezett Kiskunfélegyházáról. A parancsnok szabadrablást engedélyezett, július 31-én pedig 9 helyen felgyújtották Csongrádot. A lakosság nagyrésze a Tiszántúlra, a nádasokba menekült,

A szabadságharc leverésétől az I. világháborúig

A szabadságharc leverését követően sem köszöntött nyugodt élet a városra. Igaz, Ferenc József 1860. október 20-án kiadott Októberi Diplomáját hálamisével üdvözölték, kitzúzták a nemzeti lobogót, sokat vártak tőle. Hamarosan csalódnuk kellett. Az 1861-ben bevezetett provizórikus (átmeneti) rendszer gyakorlatilag az önkényuralom ismételt megvalósítását jelentette. Az intézkedések reakciójaként a csongrádiak megtagadták az adófizetést. Erre a hatalom katonai erő mozgósításával reagált. Csongrádra két század vértest és egy század gyalogost szállásoltak be a polgári lakosokhoz, akiknek ellátásáról, a lovak takarmányozásáról kellett gondoskodni. A katonák létszámát később megemelték. A beszállásolás három hónapig tartott, melynek folytán az osztrákok a kivetett adó kb. 50%-át felélték.

A fegyveresek után siralmas képet mutatott a település, olyan károk keletkeztek, melyeket - más gondokkal (aszály, fagykár, sikkasztás, stb.) együtt - a település évtizedekig nem tudott kiheverni. Annyira elszegényedett, hogy a városi jogállással járó közterhek csökkenése érdekében, valamint a közhivatalnokai kár béralapja terhetől való megszabadulás szándékával többször lemondott arról. Először 1856-ban, de a minisztérium végül is csak 1880-ban fogadta el, amivel Csongrád nagyközségi státusba került.

A kilátástalan helyzetben az 1867-es kiegyezés hozott némi változást. A meginduló folyószabályozások sajátos hatást gyakoroltak Csongrádra. A Tisza és mellékfolyóinak gátak közé szorítása munkalehetőségeket adtak a jobbágyfelszabadítás után föld nélkül maradt zselléreknek. E néprétegből gyorsan kifejlődött a kubikosság. A Tisza által rendszeresen elöntött területek ármentesítése után népesebbé lett a kisbirtokosok köre, az addig is földből élők egy része tovább gyarapította vagyonát. Így alakult ki Csongrádon egy differenciált gazdarend, mely meghatározta a helyi társadalom arculatát.

A város határában termelt búzára telepedett rá a szóban forgó időszak modern, gőzgépes malomipara. A Tari-féle malomban (ma: Csongrádi Kötöttáru RT.) 1875-ben, a Keresztény Gőzmalomban 1885-ben, majd tíz évvel később az Eszes-féle malomban (ma: Bútorgyár) indult meg az őrlés. A kézműipar a céhek égisze alatt virágzott. Ezek létéről 1776-tól tudunk: az asztalosokat, pincéreket, lakatosokat, ácsokat, molnárokat, kerékgyártókat, kovácsokat, majd a csizmadiákat tömörítette. E céhek 1872-ig működtek, amikor a kor követelményeinek jobban megfelelő ipartestületekké alakultak.

A település társadalmi életére jellemző, hogy a kiegyezéstől tartósan egymásnak feszülnek a 48-as hagyományok ápolói és a kormánypártiak.

Az 1850-es évektől jól figyelemmel kísérhető kérdéskör az iskolatügy, melynek kiemelkedő eseménye, hogy 1871-ben megkezdte működését a tanítóképző. A város ez irányú fejlődését megakasztotta az 1876-os árvíz, a tanítóképzőt áthelyezték Kiskunfélegyházára. Némi gyógyír, hogy az 1873-ban meginduló polgári fiúiskola tovább működött. Az említett árvíz következtében súlyos károkat szenvedett a tanyavilág és a nagyközség nyugati része.

A település továbbfejlődésének határköve az 1888-as esztendő. Ekkor vezették át Kiskunfélegyházáról a budapesti vasút egy szárnyvonalát, mellyel a főváros elérhetőbbé vált. 1903-ban Csongrád és Szentés között köz- és vasúti híd épült a Tiszán, ami megszokozta az átmenő forgalmat. Ezzel kedvezőbb feltételek alakultak ki ahhoz, hogy a Tiszántúllal átkereskedelmi és gazdasági kapcsolatok alakuljanak ki.

A közszellem fejlődését mutatja, hogy 1899-ben a polgári fiúiskola mellett, külön épületben megkezdte működését a polgári leányiskola is, s 1913-ban a polgári fiúiskola új épületének előkészítését kezdték meg, ami 1914-re fel is épült. 1912-től mozija van Csongrádnak, a XIX. század elejétől pedig vidéki szintársulatok tartottak előadásokat a városban.

A település további, ütemesebb fejlődéséhez új gazdasági kezdeményezések lennének szükségesek. A XIX. század második felében kialakult helyi társadalmi és gazdasági struktúra nagyon merev, nehezen mozdul. Ipartelepítési kezdeményezéseket hűvösen fogadja a tradícióhoz ragaszkodó község, s a helyi irányító réteg bizalmatlan az iparral szemben. A létesült téglagyárat még elviseli, de a szokatlan megoldásokat nem kedveli. Nem lehet tudni, hogy a társadalmi, gazdasági változásokat az idő ki tudta volna-e kényszeríteni. Sajnos a történelmi események más irányba fordultak. Már 1912-ben a helyi sajtó, a Tiszavidék már leírja a később oly gyakori kifejezéseket: drágaság, fegyvercsörtetés, háborús készülődés.

A két világháború közötti időszak

1918 végén Csongrádra is hazaérkeztek az elcsigázott, háborúból kiábrándult katonák. Amikor 1918. november 1-én a budapesti forradalom híre megérkezett, nagy tömeg vonult ki az utcára. November 2-án megválasztották a Nemzeti Tanácsot, mely a háború utáni helyzet konszolidálására összpontosította erejét. Az országos eseményeket követve a helyi Nemzeti Tanács 1919. március 24-én Munkás-, Katona- és Földművelésügyi Tanácsává alakult át, mely 1919. július 31-ig működött.

E korszak különös körülménye volt, hogy 1919. áprilisának végére a román királyi csapatok elérték a Tisza bal partját, s mindennapossá vált a város ágyúzása. A csongrádi front csapatai augusztus 3-án tették le a fegyvert, s a románok 8-án vonultak be a városba. Az első világháborúban és közvetlenül utána, különböző csatatereken 650 csongrádi katona lelte halálát.

A nagyközségnek ebben az időben 26 000 lakosa volt. Közülük 7588 munkaképes korú, s ezeknek 84%-a élt mezőgazdaságból. Az összeíróbiztosok 3791 ellátatlant regisztráltak. Érdekes módon a trianoni békeszerződés hozta Csongrádot abba a helyzetbe, hogy városi rangját visszanyerje, ugyanis központilag több népes községet rendezett tanácsú várossá nyilvánítottak. Ez Csongráddal 1923. június 12-i hatállyal történt meg. A közigazgatás struktúraváltásának hatása az infrastruktúra fejlődésében érzékelhető: az 1920 őszén megnyíló és Szenteshhez tartozó gimnázium 1925-ben önálló lett, 1928-ban megépült a Téli Gazdasági Iskola, 1930-ban új épületet kapott a bíróság, jelentős útburkolási munkák indultak, 1934-ben a város önálló elektromosáram termelésére tért át (függetlenítette magát Szentestől), az 1930-as évek közepén felépült az új városháza.

Az 1929-33-as gazdasági válság mindenekelőtt a helyi kubikusokat, napszámosokat és kisbirtokosokat sújtotta. Ezek száma meghaladta a 7000 főt, melynek fele munkanélkülivé vált.

A helyzet 1930-31 telén vált kritikussá és az 1931. január 29-30-i tüntetésben csúcsosodott ki. A gazdaságilag nehéz korszak pozitív hozadéka volt, hogy a szegénység-enyhítő közmunka akciókat a város vezetése a közterületek rendezésére, új járdák, utak készítésére, parkosításokra fordította. E tudatos törekvéssel olyan városkép alakult ki, mely harmonikus, a közérzetre kellemesen ható látványt nyújt a szemlélőnek.

A második világháborút követő időszak

Csongrádot 1944. október 12-én foglalták el a szovjet hadsereg egységei. A háború végén benuháradást mutatott a város élete. Nem, vagy alig működött az amúgy is kevés számú ipari üzem. A mezőgazdasági termés egy része - a front átvonulása miatt - a földeken maradt. Nagy volt a lemaradás az őszi talajelőkészítő munkákkal, mert a térségen átvonuló katonai egységek az igavonó állatok nagy részét magukkal vitték. A katonának elvitt férfiak hiánya is nehezítette az élet megindulását.

A csongrádi frontáldozatok, a megölt polgári személyek, a koncentrációs táborokban elpusztult zsidók száma mintegy ezer főre rúgott. Elpusztult a két Tiszai híd. A város épületállományában ugyan nem estek jelentős károk, de az árucikkek hiánya, a jelentkező infláció, az élelmezési gondok akadályozták az újrakezdést.

Az 1945-ös év legjelentősebb eseménye volt Csongrádon a földosztás. A város határában egyetlen nagybirtok volt, de ez sem haladta meg az 1500 holdat. Ezért az osztás kisebb birtokokat is érintett, s ezekkel együtt 2130 hold került az új gazdák kezébe. Ez azonban csak az igénylők 40,8 %-át elégítette ki. Tehát a kisebb birtokok igénybevétele nem oldotta meg a helyzetet, ugyanakkor az ellátatlanok száma 1945 végén meghaladta a 11 000 főt. E kritikus helyzet miatt több csongrádi lakos elvándorolt az ország más vidékeire. A helyi gazdasági életre serkentőleg hatott 1946. augusztus 1-én az új forint megjelenése. Lassan működni kezdtek az ipari üzemek, dolgoztak a kisvállalkozók. 1946-ban Csongrádon 628-an kisiparban, 450-en a kereskedelemben dolgoztak. Összességében továbbra is gond maradt a munkaerő foglalkoztatása. 1510 munkanélkülit tartottak ekkor számon, akik az ország újjáépítésének munkálatai során vidéken igyekeztek megélhetést keresni.

Jelentős eseménye volt ennek az időszaknak az, hogy a kereskedelmi és gazdasági szempontból fontos vas- és közúti hidat 1946. december 15-én újjáépítve átadták a forgalomnak, mely robbantás következtében 1944. október 8-án zuhant a Tiszába.

A város életében rendkívül kellemetlen esemény történt az 1946-1954 közötti igazgatási rendelkezések végrehajtásakor. Ennek lényege, hogy Csongrád megye igazgatási szerkezete „ésszerűbbé” tétele jegyében Csongrád határából területeket hasítottak ki, melynek következtében illetőségi körzete 50 %-kal csökkent. Tovább rontotta a helyzetet, hogy 1954-ben a város megszűnt járási székhely lenni. Intézményhálózatát lebontották, silánnyá váltak a korábban jól működő civilizációs lehetőségek mind a sport, mind a kultúra területén.

Az ipari üzemek 1948-49-ben történt államosításával megindult a tulajdonviszonyok átforgalmazása, mely számos gazdasági és társadalmi nehézséget hozott magával. A háború után - egy gépállomást és a háziipari szövetkezetet kivéve - termelő beruházás nem jött létre, Csongrád lényegében mezőgazdasági jellegű város volt. A földműves társadalom bizalmatlanul viselkedett az alakuló termelőszövetkezetekkel. Az erőltetett szocializálás ellenére 1953 tavaszán a város művelt területének mindössze 18 %-át művelték szövetkezeti keretek között.

A tulajdonviszonyok változtatását eszközöző állami törekvés visszavetette a magánkisipart. A kisipari termelőszövetkezeteket (KTSZ-eket) 1952 végére megszervezik Csongrádon, de amikor legnagyobb a létszámuk, foglalkoztatásuk akkor is alig éri el az 1950-ben volt kisiparosok foglalkoztatásának 50 %-át. Elsorvadt a magánkereskedelem, szűkült a lakossági szolgáltatások köre, romlott a színvonaluk, emelkedett az árak. A viszonylag kevés számú értelmiséget bizalmatlanság vette körül.

A gazdasági, politikai és erkölcsi terhek megszüntetésének szándéka - mint országosan - Csongrádon is az 1956-os forradalmi, függetlenségi küzdelemhez vezetett. 1956. október 26-án tünetéssel jelezte a lakosság elégedetlenségét. Október 27-én alakult meg a Nemzeti Bizottság, a város irányító szerve, mely nemzetőrséget is szervezett. Céljai között szerepelt a rend és a nyugalom megtartása, a demokratikus viszonyok kialakítása, az ország függetlenségének megteremtése. A november 4-i fordulat azonban meggátolta a további működését.

Csongrád 1956 után

Az időszak 1990-ig nem változtatott a társadalom alapjain és felépítményén. Az 1960-as év elejére a város földterületének 93,6 %-át bevonták a termelőszövetkezetek.

be, s a városból vidékre járó 1500-2000 fő munkaerejének lekötésére iparosítás kezdődött. 1960-tól 1980-ig megkezdte működését Csongrádon a FÜTŐBER (ma: HUNGAROPANOL RT.) több más helységben lévő üzem központjaként a Tisza Bútoripari Vállalat (ma: Tisza Bútoripari és Kereskedelmi Rt.) a Vegyipari Vállalat (ma: Zenner Meister Metallica Kft.), a Divat-Kötöttáru Gyár (ma: Csongrádi Kötöttáru RT.), a budapesti MIRKÖZ (ma: FRIGOLUX RT.) egy üzemrésze.

A gazdasági életben lezajlott nagy változások társadalmi átrendezést okoztak. Az 1950-es évek elején a népesség 9,3 %-a dolgozott az iparban, 45,1 % élt a mezőgazdaságból. 1975-re a foglalkoztatottak 46 %-a ipari munkás lett, s csak 26 % lett a mezőgazdaságban dolgozók aránya. Ez az arány ingadozott, de lényegében az 1980-as évek közepéig nemigen változott.

A korábban megnyírbált városi szerepkört és a település önállóságát növelte, hogy Csongrád 1965-ben járási jogot kapott, 1971-ben a minisztertanács a várost középfokú igényeket kielégítő települési központtá nyilvánította. Ez azt jelentette, hogy a régió községei támaszkodhattak igazgatási tanácsaira. Ezek az intézkedések azonban nem pótolták az 1946-1954 között véghez vitt „ésszerűsítéseket”. Igaz, lassú ütemben megkezdődött az egyes helyi szervek létrehozása illetve visszatelepítése (sportirányítás, Vöröskereszt, OTP, földhivatal, levéltár, bíróság, stb).

A város kommunális állapotára jellemző, hogy 1000 m³-es központi vízművel rendelkezik, a vízhálózatba bekapcsolt lakások aránya az 1980-as években meghaladta a 75 %-ot. A vezetékes földgázzal ellátott lakások száma 1988-ra megközelítette a 100 %-ot. A város hat általános iskolával és három középiskolával rendelkezik.

Az orvosi körzeteken túl a lakosság egészségügyi ellátását szolgálja egy tizenhét szakorvosi rendelővel ellátott intézet, harmincöt ágyas szülőotthon, a szentesi kórház belgyógyászati osztálya és a gyógyfürdő. A közművelődés feltételeit a Művelődési Központ, a Városi Könyvtár, a Tari László Múzeum, a szentesi levéltár csongrádi részlege, az Ifjúsági Ház, a Gr. Széchenyi István Általános Iskola helytörténeti és néprajzi gyűjteménye, a mozi és az Ének-Zene Általános Iskola biztosítják. Az 1974-ben alakult „Alföld” néptáncgyűttes mára nemzetközi hírnévre tett szert.

Az 1980-as évtized elején 600, 1990-ben 742 diplomás dolgozott a városban. A legszélesebb a pedagógusok rétege 290 fővel. A műszakiak száma 152 fő, az agrárértelmiségiek száma 120 fő. A közgazdászok, orvosok, jogászok, stb. teszik teljessé a sort. Jelentős a város idegenforgalma, melynek fontos tényezője a Körös-toroki partfürdő. Itt 300 főt befogadó három csillagos kemping működik.

Korszakunk történelmi fejleményeként Csongrád Város Tanácsa 1990. szeptember 19-én ülésezett utoljára. A helyhatósági választásokat követően a város képviselőtestülete 1990. október 29-én alakult meg 19 fővel.

A megyei és városi vezetőszerkezet mintegy évtizedes erőfeszítéseinek eredményeként 1992. május 7-én lerakták az új szociális otthon alapkövét, melyen 1994 elején megnyílt az „Aranyziget” elnevezésű öregek otthona.

Évtizedek óta nyomasztó gond a város népességének csökkenése. A lakosság száma 1949-ben 24.690 lélek volt, 1985-re 21.079 fő lett. Oka az elvándorlás és főleg a születések és elhalálozások negatív mérlege. A jövő szempontjából felemelően szép feladat e folyamat megállítása, ami csak ésszerű, átgondolt gazdasági és társadalmi politika eredménye lehet.

Felhasznált irodalom: Dudás Lajos: Csongád története (Kézirat a szerző tulajdonában.) – Gát László – Dr. Trógmayer Ottó: Csongrád és vidéke Szeged Városi Idegenforgalmi Hivatal 1976. – Dr. Sebestyén István: Csongrád a Hild érmes város (Rövid történelmi áttekintés) Raszter Kiadó Csongrád, 1992.